

DEN GAMLE OCH FILOSOFIN – EN KVÄLL I RICHARD RORTYS SÄLLSKAP

Under en resa genom Hamburg upptäcker vi av en slump att filosofen Richard Rorty gästar staden. Platsen för tillställningen – Literaturhaus Hamburg – ligger på gångavstånd, så när vi anlänt, och betalat de 6,50 euro som avkrävts oss, finns det fortfarande stolar kvar. Dessa tar dock snabbt slut: salen fylls med människor och det går inte att ta miste på den förväntansfulla stämningen. Det tisslas och tasslas över det obligatoriska vinglasen men sorlet lägger sig så fort Josef Früchtel, professor i filosofi vid universitetet i Münster, uppenbarar sig med kvällens gäst.

Rorty är ett stort namn, kanske det största inom filosofin i dag. Ett bevis för detta är t.ex. böcker som *Rorty and His Critics*, till vilken tretton filosofiskt tungt vägande namn – bland dem Jürgen Habermas, Daniel C. Dennet och James Conant – bidragit med kritiska analyser av Rortys filosofi (varje text åtföljs av en kommentar av Rorty själv). Kanske kan den andliga tystnad som råder när Rorty talar tolkas som ytterligare ett bevis på hans storhet. När han tystnar pustar åhörarna ut, byter ställning och salen fylls av ljudet av knarrande stolar; det låter som när en skonare vänder.

Vilket inte betyder att Rorty kommer att undgå kritik innan kvällen är slut.

Orkidéer och Trotskij

Temat för detta tysk-amerikanska filosoficafé, "Vilda orkidéer och Trotskij", tar avstamp i en självbiografisk essä med samma namn som Richard Rorty skrev 1992. I den ägnar han sig – med Habermas ord – åt ett "romantiskt återblickande över sin utveckling som filosof". Som den naiva yngling han en gång var, ville Rorty finna ett intellektuellt och estetiskt ramverk i vilket de fascinerande orden av poeten **Yeats** – "*hold reality and justice in a single vision*" – kunde besannas. Den unge Rorty ville med andra ord finna nödvändiga moraliska och filosofiska principer som skulle garantera hans förpliktelse gentemot **Trotskij** – de svagas och förtrycktas sanne förkämpe – samtidigt som de skulle berättiga hans passionerade intresse för vilda orkidéer: en "socialt onödig" blomma.

Övertygelsen var alltså av ett platoniskt slag – dygd innebar kunskap, vilket innebar att de stora filosofiska frågorna kunde avgöras med förnuftsmässig säkerhet – men den kom snart att utmyнна i ett tvivel: inte ens långt senare,

efter framgången med boken *Philosophy and the Mirror of Nature*, tyckte sig Rorty vara närmare den enskilda vision som lett honom till filosofin. Med hans egna ord: "Jag bestämde mig för att hoppet om att uppnå en enskild vision hade varit en självbedragande ateists väg ut." Rorty betonar ordet "ateist" eftersom han ser religionen som det enda som kan utföra det platoniska arbetet, och eftersom religiositet är utesluten för hans egen del.

Insikten om självbedrägeriet ledde Rorty till att skriva boken *Contingency, Irony and Solidarity*, och sålunda omfamna en tanketradition han tidigare bespottade, nämligen pragmatismen (och speciellt då filosofen **John Dewey**). Vad Rorty nu ville säga, var att det inte fanns något nödvändigt i försöken att "väva samman" ens personliga ansvar gentemot andra människor med de saker eller människor man personligen föredrar eller t.o.m. är besatt av (t.ex. vilda orkidéer). I bästa fall kommer dessa två att sammanfalla, men de *behöver inte* göra det. Att inse det sista ledet är att inse sin egen ändlighet, att vad som är väldigt viktigt för en själv aldrig kommer att betyda något för flertalet människor. "Det finns inget heligt med det universella, som gör det delade automatiskt bättre än det odelade", var något Rorty ville betona.

Kärnan i Rortys essä – som alltså är en beskrivning av hur han kom att hysa de åsikter han denna kväll i Hamburg kommer att förklara och försvara – kan ytterligare belysas genom att citera några rader från ett brev som rättsfilosofen, juristen och domaren **Oliver Wendell Holmes** år 1907 skrev till filosofen **William James**, apropå den senares verk om pragmatismen.

"Jag har haft för vana", skrev Holmes, "att säga att allt jag menar med sanning är vad jag inte kan låta bli att tänka. ... Men jag har lärt mig att anta att mina 'inte-kan-låta-bli' inte nödvändigtvis är kosmiska 'inte-kan-låta-bli' – att universum kanske inte är underkastat mina begränsningar; och filosofin överlag tycks enligt mig synda genom sin arrogans."

Principernas frånvaro

Dessa är alltså utgångspunkterna när Richard Rorty slår sig ner mitt i den stora salen i Literaturhaus Hamburg för att intervjuas av Josef Früchtel och publiken. Früchtel ger en kort presentation av kvällens dignitet, beskriver nämnda essä i stora drag, vänder sig till Rorty och ställer sina första frågor.

Früchtel: Vänstern, den kulturella vänstern, är besatt av abstrakta begrepp. Utifrån dessa kan ingen politisk eller juridisk strategi etableras. En lista med

specifika reformer måste upprättas: vilken är filosofins roll i detta sammanhang? Går det att förena filosofi och politik; har filosofin idag något att ge politiken?

Rorty: *Not really, no* – inte egentligen, nej (nervöst skratt bland publiken). Tänk på vad **Winston Churchill** sade: "Demokrati är den värsta styrelseformen, förutom alla andra som prövats." Den liberala demokratin är ett resultat av politiska erfarenheter, och den är det bästa politiska system som funnits. Jag betraktar fortfarande **John Stuart Mill** som en auktoritet vad gäller formuleringen av ett demokratiskt samhälle. Varje medborgare ska vara fri att skapa och förverkliga sina mål, så länge dessa inte inkräktar på andra medborgares frihet. Politik och "självförverkligande" har förvisso inte mycket med varandra att göra, men demokrati erbjuder det utrymme som är nödvändigt för ett självförverkligande. Dock har filosofin som sådan inget att erbjuda som kunde ersätta det sätt på vilket det demokratiska samhällsskicket fungerar och drar erfarenheter.

Früchtl: Denna gränsdragning mellan mina mål och din frihet framstår inte som enkel. Självpuffyllelse tycks ibland betyda konflikt: vi kan ta de homosexuellas kamp för sina rättigheter som ett exempel.

Rorty: Här kan man konstatera två saker. För det första är ett demokratiskt samhälle det enda där vissa frågor och angelägenheter är din ensak. För det andra, så finns det inte alltid en klar gräns mellan det privata och det allmänna: den personliga sexuella preferensen har i konflikten mellan de som kämpar för homosexuellas rättigheter och deras motståndare blivit en allmän angelägenhet. Ett historiskt perspektiv är inte heller att förglömma. Jag vill påstå att en filosof som **Jeremy Bentham**, enligt sin egen utilitaristiska princip, insåg att homosexualitet inte var ett problem. Snarare var det då tidsandan som var emot honom och därmed lät han bli att öppet kommentera frågan.

Früchtl: Låt oss fundera vidare kring filosofin och dess roll. Genom de olika religionerna uppnår människan ett moraliskt liv och en livsglädje som tycks lysa med sin frånvaro inom filosofin. Borde filosofin sträva efter den roll religionerna har?

Rorty: Filosofin började en gång i tiden som en religion i.o.m. att den erkände en auktoritet. Denna auktoritet var först Gud, sedan Förnuftet. Det vill säga att filosofin länge uppfattade att det fanns något redan givet. Men det som nu gäller som sanning och rättvisa är det vi kan komma överens om. Det vore vilseledande att inom filosofin återigen söka efter, och erkänna, auktoriteter.

Früchtl: Ändå diskuteras frågan om det moraliskt goda och riktiga inom filosofin. Tänk på det berömda exemplet **Paul Gauguin**: hur ska vi bedöma det att han svek sin familj, för att sedan berika världen med sin konst?

Rorty: Vi kan inte ge absoluta svar och ibland är kanske det val som Gauguin gjorde det rätta. Vi tar ett annat exempel: tänk dig en människa som ger upp sitt liv för att ta hand om en åldrande människa. Kanske är detta beundransvärt, men likaså kunde vi tänka oss att hon begår ett misstag. Det finns således inga principer som avgör vad som är rätt och fel.

Früchtl: Så allt filosofin kan säga är, att valet är ditt eget?

Rorty: Ja!

Intellektets historiker

Richard Rortys kommentarer om det omöjliga i att finna bestående principer – som indirekt betyder att filosofins mål inte kan vara dessa principer – skapar en viss oro bland publiken. Händer höjs och frågor ställs, bl.a. den om vilken filosofens roll är.

Rorty: Filosofen ska fungera som intellektets historiker. Filosofen ska förklara den roll filosofin spelat, vilka diskussioner som förekommit, varför de förekommit, vilka frågor som ställts. Filosofens uppgift är denna eftersom filosofen är en viss sorts specialist, nämligen en specialist på vissa typer av diskussioner. Men dessa diskussioner är av ett akademiskt slag eftersom filosofin nuförtiden är en akademisk disciplin.

Jag anser att ni har fel, herr Rorty, protesterar någon i publiken. Filosofins roll är att tydliggöra frågor och problem och utsätta dem för rationella diskussioner. Vad tror ni skulle hända om filosofin försvann?

Rorty: För 20 år sedan tog filosofin på sig en roll som den sedan misslyckades i. Inom bioetiken t.ex. började filosofer göra stora anspråk, alltför stora skulle det senare visa sig. Att vara filosof innebär inte att man på något sätt står framför andra intellektuella: det finns inget filosofer kan yttra sig om som inte andra intellektuella skulle kunna ta sig an. Vad gäller din andra fråga: Om alla intellektuella – låt oss använda oss av det ordet – försvann, då skulle människor förlora ett historiskt förnuft, men låt oss inte alltför mycket betona filosofernas vikt bland de intellektuella. Låt oss komma bort från de s.k. stora

problemen – viljans frihet, yttervärldens existens – dessa är illusoriska och gör inget annat än upprätthåller en felaktig bild av filosofin.

Men om filosofens roll är snarlik historikerns, vad innebär det då att man ställer filosofiska frågor, insisterar ytterligare en kritisk röst, varför ens fråga?

Rorty: De flesta filosofer har som yngre attraherats av vissa filosofer och filosofiska idéer. Så enkelt är det: grips man inte av **Platon**, **Nietzsche** eller andra filosofer, så blir man inte filosof. Vad som händer sen är att man växer upp.

Ska vi tolka det så, att den riktiga filosofin är ett uppvaknande ur ungdomen? frågar Josef Früchtel, och Rorty nickar instämmande.

Argumentens riktighet

Den fråga som naturligtvis inte kan undgås, och som legat i luften under kvällens lopp, är den om president **George W. Bush**, om kriget mot Irak och om hur man avgör argumentens riktighet. Om inga bestående principer finns att upptäcka, konstaterar Früchtel, hur ska vi då avgöra om ett argument är giltigt eller inte?

Rorty: Argument riktar sig till en viss typ av publik. Kanske kunde man säga att den kulturella jordmån som argumenten faller i också styr hur argumenten utformas. Vi måste även skilja på förnuftets bedömning av argumentets kvalitet, och på historiens roll i detta sammanhang. Samhällen som betraktade sig själva som fria, demokratiska etc., beskrivs nu av oss på ett annat sätt; så kommer även vi att bedömas av vår framtid. Habermas har ett uttryck – *the power of better argument* – som försöker fånga argumentens inneboende styrka. Jag uppfattar detta som ett sätt att ge oss själva komplimanger: vi tror oss kunna skilja logik och retorik åt på ett tydligt sätt. Argumentens riktighet är något vi ständigt avgör, i vårt dagliga liv. Men oftast måste vi fatta ett snabbt beslut eftersom vi inte kan hänga upp oss på vartenda påstående vi möter.

Ytterligare en hand höjs bland publiken och frågan som ställs lyder: Som tysk har jag svårt att förstå er syn på argumentens bedömning. Vår historia är sådan att vi måste sträva efter att kunna avgöra argumentens giltighet. Kunde en insyn i argumentens emotionella aspekt ge t.ex. en politisk analys något? Jag tänker på **Michael Moores** analys av det amerikanska samhället, där rädslan har en framträdande roll.

Richard Rorty är kort i sitt svar: Distinktionen mellan förnuft och känsla är inte bra; den förser oss med illusorisk bild av hur vi och vårt samhälle fungerar.

Diskussionen dröjer ett tag vid ämnet amerikansk politik: Vilket är egentligen förhållandet mellan det republikanska partiet och filosofen **Leo Strauss**?

Rorty: Jag var själv bekant med Strauss och drack regelbundet te med honom, men under hela den tiden var jag aldrig på det klara med vad han egentligen tänkte. Låt mig svara så här: Leo Strauss' inflytande på det republikanska partiet är överdrivet. Som jag ser det används han mera som ett retoriskt ornament, än som en ideologisk källa.

I en syrefattig sal ställer så Josef Früchtl sin sista fråga: I din filosofi är du speciellt intresserad av litteraturen, av den narrativa identiteten. Varför har musiken eller bildkonsten undgått ditt intresse?

Rorty: Helt enkelt därför att jag inget vet om musik eller bildkonst.

Früchtl: Finns det måhända en avundsjuka från din sida gentemot författare.

Rorty: Utan tvekan! Att skapa karaktärer, hela världar, är något fantastiskt. Kanske min fascination bottnar i att jag inte kan förstå hur de gör det.

Cynikern Rorty

Kanske är det plattheten i Rortys sista svar, eller kanske är det en känsla av att något viktigt förblivit osagt, som tvingar Früchtl till en sista avslutande kommentar.

Om Richard Rorty har rätt i att inga stora frågor kvarstår, frågar sig Früchtl, om den filosofiska verksamheten forskansat sig bakom akademiska väggar (eller: bör forskansa sig bakom dessa) och om det enda som återstår är praktiska överenskommelser, hur ska vi då förklara att så många denna kväll sökt sig hit för att lyssna på *filosofen* Richard Rorty?

Den bild du ger av filosofin, fortsätter Früchtl, tycks inte överensstämma med vad vi upplevt ikväll.

Richard Rorty ger aldrig något svar på den kommentaren, i stället tar applåderna vid och man får en känsla av att de riktar sig mera till *namnet* Rorty

än till filosofen. För faktum är, att filosofen Rorty på inget sätt tillfört filosofin något denna kväll. Snarare är det förbluffande att hos en så väletablerad och respekterad tänkare finna en så cynisk, t.o.m. uppgiven, inställning vad gäller filosofin och dess roll i dag.

Rortys pragmatiska inställning till filosofiska frågor framstår som korrekt. Därför är det förvånande att hans slutsatser tycks sakna all den reflektion den pragmatiska inställningen inbjuder till. Jag kan mycket väl förstå Rortys irritation när det gäller missbruket av filosofin, men att förvisa filosofin till universitetens föreläsningssalar ökar risken att märkliga anspråk görs i dess namn, eftersom dessa oftast avslöjar en distansering från samhället, inte en stark förankring i det. Vad det innebär att dra slutsatser ur de erfarenheter som det demokratiska samhällsskicket upplever är inte något så oproblemiskt som Rorty vill påbjuda denna kväll, och bl.a. därför är filosofens roll viktig.

Dessutom kan man ställa sig frågan om Rorty i sin attityd inte avslöjar en viss elitism? Att förutsätta de stora filosoferna som en nödvändig inkörsport till ämnet – man grips först av Platon, Nietzsche och de stora idéerna, enligt honom – är att beskriva filosofin som en viss typ av tankeverksamhet, en som inte tycks ha mycket att göra med de frågor vi till vardags ställer oss om vår omvärld och våra medmänniskor. (Personligen hyser jag misstankar mot filosofer som deklarerar att de *först* var platoniker, för att *sedan* bli pragmatiker; inte nödvändigtvis för att jag ifrågasätter idéerna, utan för att jag inte uppfattar filosoferandet som väljandet av sidor, eller som en verksamhet beroende av etikettering.)

Det faktum att filosofer gjort, och kommer att göra, alltför stora anspråk och därmed även misstag, betyder inte att lösningen ligger i att man bygger murar kring ämnet. Frågor om det goda livet, om säker kunskap, om kontrollen över vårt eget liv o.s.v. ska inte skrivas med stor bokstav, liksom filosofin inte heller ska skrivas så, men problemen ligger i vår inställning till dessa frågor, inte i frågorna själva – de är inte onödiga, de är värda att ställas.

Vad som blev oklart denna kväll är Richard Rortys syn på sin egen verksamhet, en syn som borde ha funnits tillgänglig för att vägas mot hans *beskrivning* av filosofin och dess uppgift. För det tycks ju nästan som typiskt – om jag får axla den cyniska mantel Rorty bär – att man vänder sig mot den genuina filosofiska förundran, och alla de viktiga frågor som ställs i dess ljus, när man befinner sig i en situation var denna typ av kritik inte längre hotar ens ställning.

Hur ska man annars uppfatta en situation där en berömd filosof försöker göra sig av med alla de frågor som utgjort hans egen intellektuella utveckling, samtidigt som han gamla verk säljs vid dörren till den sal där denna massaker försiggår?

Från Ikaros 2-3/2004

Dan Lolax